

RECENZIJOS

APIE DEMOKRATIJOS GALIMYBES IR RIBAS*

Roberto A. Dahlio „Demokratija ir jos kritikai“ yra vienas iš ankstyvesniųjų „Atviros Lietuvos knygos“ serijos leidinių. Jos pasirodymo laukė atsikūrusios valstybės politikai, mokslininkai, akademinis jaunimas. Ir nors jau praėjo pirmoji susidomėjimo knyga banga, nors demokratijos Lietuvoje šiandien mokomės ne tik iš knygų, R. Dahlio svarstymai apie demokratiją, ypač apie jos galimybes ir ribas, lieka svarbūs ir aktualūs.

R. Dahlis yra vienas žymiausių XX amžiaus demokratijos teoretikų. Visa jo akademinė veikla ir pasiekimai siejami su Yale'o universitetu, kuris garsėja šiuolaikinės demokratijos tyrimais. Reikšmingiausias R. Dahlio nuopelnas politikos mokslui yra jo poliarchijos teorija, be kurios šiandien neapsieina nei vienas politikos mokslo vadovėlis ar politologinė studija. R. Dahlio poliarchijos teorija demokratijos svarstymus pakreipė realistinių, empirinių tyrinėjimų link. Pagal teorines orientacijas R. Dahlis priskiriamas klasikinės demokratijos „revizionistų“ grupei, kurios žymiausiu atstovu laikomas Josephas Schumpeteris.

Klasikinės demokratijos „revizionistai“ kvestionavo pamatines klasikinės demokratijos idėjas (*demoso* savivaldos, aktyvaus piliečių dalyvavimo, bendrojo gėrio) ir pirmumą teikė ne vertybinei, bet procedūrinei demokratijos sampratai. Pagal šią „susiaurintą“ demokratijos sampratą, demokratija yra tik valdančiųjų išrinkimo būdas, už demokratijos ribų paliekant bet kokią vertybinę priemaišą kaip nepagrįstą.

Tačiau R. Dahliui, matyt, labiau tiktų *nuosaikaus* klasikinės demokratijos „revizionisto“ vardas. Jam nepriimtina pernelyg minimalis-

* Dahl R. A. *Demokratija ir jos kritikai*. — Vilnius: Amžius, 1994. — 526 p. — Iš anglų kalbos vertė Arvydas Šliogeris.

tinė demokratijos interpretacija. Skirtingai nuo klasikinės demokratijos revizionizmo „klasikų“, jis pabrėžė ne politinio elito, bet grupių, kaip pamatinių demokratinės santvarkos sandų, reikšmę. Interesų grupių įvairovė ir jų konkurencija pilietinės visuomenės lygmenyje, pasak R. Dahlio bei kitų pliuralistinės demokratijos teorijos kūrėjų, turi ne menkesnės reikšmės nei politinių elitų konkurencija.

Dar daugiau. R. Dahliui nėra visiškai svetima ir vertybinė demokratijos reikšmė. Poliarchijos teorijos kūrėjas įsitikinęs, kad šiuolaikinė demokratija negali apsieiti be *tikėjimo* politine piliečių lygybe, kad demokratija yra ne tik valdančiųjų išrinkimo metodas, bet ir geriausias būdas žmogaus asmenybinėms galioms realizuoti. Galima būtų teigti, kad R. Dahlio demokratijos teorija — tai vertybinės ir procedūrinės demokratijos sampratų sintezės bandymas.

R. Dahlio nuostatą viena teorine samprata susieti normatyvinį ir empirinį demokratijos aspektą galima atsekti ir naujausioje jo knygoje „Demokratija ir jos kritikai“. Joje autorius užsibrėžia tikslą pateikti tokią demokratijos teorijos ir praktikos interpretaciją, kuri apimtų demokratijos ribas ir galimybes, ir kuri tiktų „tokiam pasauliui, kuriame mes gyvename ir, atrodo, gyvensime išvelgiamoje ateityje“ (p. 11). Siekdamas šio tikslo, autorius sukoncentruoja dėmesį į vadinamąją „šešėlinę“ demokratijos teoriją, kurią sudaro abejotini aprioriniai įsitikinimai, netyrinėti postulatai bei prielaidos, kylančios daugiausia iš normatyvinio demokratijos požiūrio. Kas sudaro *demosą*, kaip demokratinės valdžios subjektą? Ar kiekvienas demosos narys yra tinkamas dalyvauti valdyme? Ar demokratijos mastelio pasikeitimas, t.y. pasislinkimas nuo miesto-valstybės prie nacionalinės valstybės, atstovaujamosios demokratijos išgalėjimas nesumenkino demokratijos vertybių ir galimybių? Šie ir daugelis kitų „šešėlinės“ demokratijos teorijos išvadų ir klausimų yra analizuojami aptariamoje R. Dahlio studijoje.

R. Dahlio demokratijos svarstymus galima santykinai skirti į dvi dalis: normatyvinę, kurioje jis pristato *demokratinio proceso* kaip demokratijos idealo teoriją, ir empirinę — kur analizuojama *poliarchija*, kaip „antrosios demokratijos transformacijos“ rezultatas ir sykiu šiuolaikinės demokratijos institucinė charakteristika. Abi jas jungia „Asmeninės Autonomijos Prielaida“, t. y. tikėjimas, kad kiekvienas suaugęs žmogus yra geriausias savo interesų ar gėrio teisėjas (p. 134).

R. Dahlio pateiktame demokratinio proceso apibūdinime sintezuojama ankstesnė (pradedant senovės Graikija) demokratinės idėjos ir praktikos patirtis bei naujos demokratijos transformacijos galimybė. Pasak R. Dahlio, kiekvienas sprendimų priėmimo procesas būtų tobulas demokratinis procesas, jeigu jis atitiktų šiuos penkis kriterijus: (1) *efektyvus dalyvavimas* — piliečių lygios galimybės išreikšti savo preferencijas iki pat galutinio sprendimo; (2) *balsavimo lygybė sprendžiamoje fazėje* — kiekvieno piliečio lygi galimybė išreikšti pasirinkimą, kuris laikomas lygus bet kurio kito piliečio pasirinkimui; (3) *apsišvietęs supratimas* — suvokiamas kaip lygios galimybės sužinoti ir įvertinti pasirinkimą apie spęstiną reikalą; (4) *galutinės dienotvarkės kontrolės* kriterijus, pagal kurį asociacijos nariai demokratinio proceso priemonėmis sprendžia, kokie reikalai turi būti įtraukti į dienotvarkę; (5) *priskyrimas* — priėmus „Asmeninės Autonomijos Prielaidą“, iš esmės visi suaugusieji turi teisę dalyvauti demokratiniam procese (p. 145–158).

Kiek šiuolaikinė demokratija atitinka idealaus demokratinio proceso normas?

R. Dahlis taria, kad demokratijos mastelio pasislinkimas nuo miesto-valstybės prie nacionalinės valstybės („antroji demokratijos transformacija“), iš esmės transformavo demokratijos institucijas ir demokratinę praktiką. Tiesioginio dalyvavimo, piliečių interesų harmoningumo bei homogeniškumo, bendrojo gėrio nuostatas pakeitė atstovaujamoji valdžia, tiesioginės demokratijos apribojimai, visuomeninio politinio gyvenimo įvairovė, sykiu politinis konfliktas bei konkurencija, kaip neatskiriamos politinio gyvenimo dalys. R. Dahlis analizuoja „antrosios demokratijos transformacijos“ pokyčius ir įvardija juos *poliarchijos* terminu. Poliarchija yra praktinis šiuolaikinės demokratijos lygmuo, kuri R. Dahlio charakterizuojama šiomis septyniomis institucijomis: (1) *renkami pareigūnai* — valdžios politinių sprendimų kontrolė konstituciškai įtvirtinama per renkamus pareigūnus; (2) *laisvi ir sąžiningi rinkimai* — pareigūnai yra išrenkami periodiškuose, sąžininguose ir laisvuose rinkimuose; (3) *priskirianti balsavimo teisė*, kuri reiškia iš esmės visų suaugusiųjų teisę balsuoti renkant pareigūnus; (4) *teisė balotiruotis*, tai teisė būti renkamam į viešas pareigybes; (5) *žodžio laisvė* — tai piliečių teisė laisvai reikšti savo nuomonę apie

įvairiausius politinius reikalus — kritikuoti pareigūnus, vyriausybę, režimą, socialekonominę santvarką ir viešpataujančią ideologiją; (6) *alternatyvi informacija*, piliečių teisės naudotis alternatyviais informacijos šaltiniais garantijos; (7) *asociacinė autonomija* — tai piliečių teisė steigti santykinai nepriklausomas asociacijas ar organizacijas, įskaitant opozicines partijas ir interesų grupes (p. 296).

Pasak R. Dahlio, egzistuojantys poliarchiniai institutai labiausiai priartėja prie demokratinio proceso normų ir užkerta kelią tokiai valdžios politikai, kuri pažeidžia daugumos piliečių interesus.

Vis dėlto šiuolaikiniame pasaulyje egzistuojantys poliarchiniai režimai, R. Dahlio nuomone, ne visiškai įgyvendina demokratinį procesą. Knygos autorius pripažįsta, kad ir poliarchijose piliečiai toli gražu nelygūs savo politiniais resursais ir savo įtaka politikai bei valstybinės valdžios veiksams. Ir šia prasme poliarchija neatitinka demokratinio proceso kriterijų.

Ar įmanoma pagerinti „demokratinę poliarchijos kokybę“, įvertinus moderniai ir postmoderniai visuomenei būdingas biurokratinės ir oligarchinės tendencijas? Ar būtų įmanoma peržengti istorinį poliarchijos slenkstį ir pasiekti tobulesnį demokratinį procesą?

R. Dahlio bandymai svarstyti politinių resursų optimizavimo būdus per ekonominių įmonių valdymo demokratizavimą bei „miniliaudies“ (*minipopulus*) institucijų kūrimą nėra pakankamai argumentuoti ir įtikinantys. Demokratijos mastelio pasikeitimai, specialaus žinojimo viešojoje politikoje būtinybė dar labiau nutolino lygaus piliečių dalyvavimo politikoje viziją. Nors R. Dahlis ir reiškia simpatijas idealiai demokratijos vizijai, tačiau knygos pabaigoje pripažįsta „kvazipriežiūros“ realų egzistavimą, sykiu augantį atotrūkį tarp politikos ekspertų ir demo bei naujų poliarchinių institucijų poreikį. Tai ir būtų viena iš „šešėlinės“ demokratijos teorijos, kurią R. Dahlis ėmėsi tyrinėti šioje knygoje, išvadų.

Praktiniu požiūriu Lietuvai, jau sukūrusiai svarbiausius poliarchinius institutus, aktualiausi būtų R. Dahlio svarstymai apie poliarchijų stabilizavimo sąlygas (p. 350). Prievartinių institucijų pilietinė kontrolė, modernios dinaminės pliuralistinės visuomenės egzistavimas, konsensualinis subkultūrinių konfliktų sprendimas, visuomenės ir ypač politinio elito demokratinės orientacijos bei įsitikinimai, palanki poliarch-

chijai tarptautinė padėtis — didžia dalimi Lietuvai lieka pageidaujami nei praktiškai realizuoti.

Viena didžiausių knygos sėkmių yra nagrinėjamų klausimų iliustravimas dialogais. Dialoginė forma argumentacijai suteikia konkretumo ir aiškumo, yra pakankamai įtikinama ir patraukli.

Reikėtų taip pat pažymėti gerą prof. A. Šliogerio vertimą iš anglų kalbos. Tai pradžia didelio darbo lietuviškos politikos mokslų terminijos kūrime.

ALGIMANTAS JANKAUSKAS

MODERNUSIS SOCIALINIS KONFLIKTAS*

Turime jau dvi (iš dvidešimt aštuonių išleistų) garsaus konflikto-logijos teoretiko, žinomo politiko, Oksfordo St. Antony koledžo rektoriaus sero Ralfo Dahrendorfo knygas lietuvių kalba¹. Gaila tik, kad tarp jų nėra teoriniu požiūriu pačios reikšmingiausios — *Klasės ir klasinis konfliktas industrinėje visuomenėje*, kurios vokiškasis leidimas pasirodė 1957 m., o papildytas angliškasis leidimas — 1959 m. Šioje be- ne geriausiai žinomoje knygoje R. Dahrendorfas išdėsto savo konflik- to teorijos varianto bendrąsias prielaidas, kurios recenzuojamoje kny- goje yra toliau modifikuojamos ir kurias, norint aiškiai suvokti šios knygos mintis, reikia gerai žinoti.

Konflikto teorijos pradininku, netgi tėvu, sociologijoje laikomas Karlas Marxas. Jo darbuose buvo sufomuluotos pagrindinės konflik- to teorijos prielaidos². R. Dahrendorfas balansuoja tarp K. Marxo ir Anthony Smitho teorinių pozicijų, juos abu kritikuodamas ir tvirtindamas, kad ir iš vieno, ir iš kito pernelyg daug buvo tikėtasi.

ANKSTYVOJO R. DAHRENDORFO KONFLIKTINIS POŽIŪRIS Į VISUOMENĖS FUNKCIONAVIMĄ, KURĮ JIS SUPRIEŠINO SU TUO METU SOCIOLOGIJOJE VYRAVU- SIU FUNKCIONALISTINIŲ POŽIŪRIŲ (Talcottas Parsonsas, Robertas K. Mer- tonas ir kt.), RĖMĖSI TOKIOMIS PRIELAIMOMIS: (1) visose socialinėse siste-

* Dahrendorf R. *Modernusis socialinis konfliktas: Esė apie laisvės politiką*. — Vilnius: Pradai. — 1996. — 333 p. — (Atviros Lietuvos knyga: ALK). — Iš anglų kalbos vertė Rasa Drazdauskienė.

Valantiejus A. *Ralfo Dahrendorfo teorinė mintis ir politinė savivoka*. // Ibid. — P. 315–321.